

8 października 2016 r.

Prof. dr hab. Tadeusz Bodio
kierownik Zakładu Badań Wschodnich
Instytut Nauk Politycznych UW
Warszawa, ul. Nowy Świat 67

RECENZJA

dorobku naukowego oraz dydaktyczno-organizacyjnego

**Pana dra Artura Ronalda Kozłowskiego po otrzymaniu stopnia doktora w
przewodzie nadania stopnia naukowego doktora habilitowanego w dziedzinie nauk
społecznych w dyscyplinie nauk o polityce**

Z przedłożonej dokumentacji wynika, że największym osiągnięciem naukowym dra Artura Kozłowskiego jest rozprawa zatytułowana *Geopolityczne przemiany białoruskiej przestrzeni cywilizacyjnej*, Warszawa 2015, ss 332).

Z analizy rozprawy wynika, że Habilitant swoje badania rozpoczyna od zagadnień konceptualnych. Wskazuje na przedmiot, cele, zadania i szczegółowe hipotezy badawcze. Ich wspólnym mianownikiem jest założenie, że „dziedzictwo cywilizacyjne białoruskiej przestrzeni predysponuje ją do geopolitycznej reorientacji i włączenia się w procesy kooperacji, a w dłuższej perspektywie także sektorowej integracji z kręgiem cywilizacyjnym, jaki reprezentuje Unia Europejska, niezależnie od przeciwstawnych nacisków Rosji” (s.10).

Sporo uwagi poświęca metodologii. Badania sytuuje w paradygmacie geopolitycznym. Zarazem poszukuje adekwatnych podejść i narzędzi dla ich realizacji. W poszukiwaniu te wpisany jest krytyczny ogląd wybranych nurtów badań geopolitycznych oraz ich zaplecza teoretyczno-metodologicznego. Inspirującymi dla dra Artura Kozłowskiego okazały się zwłaszcza rozważania nad założeniami geopolityki tradycyjnej i krytycznej oraz powiązaniem tej drugiej z postmodernizmem czy teorią dyskursów, na bazie której zostało m.in. wygenerowane pojęcie „dyskursu geopolitycznego”

Geopolityka, uwikłana w liczne kontrowersje interpretacyjne, nie dysponuje jedną, spójną, powszechnie uznaną i stosowaną metodologią. Docenić więc należy wysiłki Habilitanta związane z doбором właściwych instrumentów dla realizacji zadania badawczego. W ich rezultacie dochodzi do wniosku, że w badaniach nad białoruską geopolityką użytecznym jest podejście interdyscyplinarne a zarazem integralne, syntetyzujące założenia realistycznej teorii zmiany, teorii ról międzynarodowych i teorii mimetycznej. Zastosowanie tych teorii implikowało dobór metod badawczych. Są to m.in. metoda historyczna, kolejnych zbliżeń, scenariuszowa, ujęć ilościowych i jakościowych i in. Spośród wskazanych metod do kluczowych należy zaliczyć „dekonstrukcję dyskursów”, która nawiązuje do postmodernizmu.

Z założeń koncepcyjnych wynika, że projekt został osadzony w nurcie geopolityki krytycznej. Zakres zawartych w nim badań wyznaczają ujęcia przedmiotowe, podmiotowe, czasowe i przestrzenne (s.11). W projekcie preferowane jest – o ile dobre odczytałem intencje dra Artura Kozłowskiego - podejście procesualne, dynamiczne (s. 20 i in.). Warto odnotować, że wiele inspiracji w danym zakresie zawierają polskie badania nad czasem i przestrzenią w polityce, powiązaniami między sekwencjami sytuacji kreującymi procesy polityczne czy geopolityczne (F. Ryszka, T. Klementewicz i in.). Nieco bliższego wyjaśnienia wymagała analiza politologiczna (s. 19) i sposób jej adaptacji do przedmiotowych badań. Docenić należy deklarację Habilitanta, że będzie stosował trójfazowy schemat budowy wywodu badawczego: od abstrakcji poprzez stopniową konkretyzację do weryfikacji danych. Podjął także, choć nieco powierzchowną i wybiórczą, próbę opisu siatki terminologicznej i zdefiniowania najważniejszych pojęć („cywilizacja”, „geopolityka”, „tożsamość cywilizacyjna”, „role międzynarodowe” i in.). Dla precyzji wywodu pomocną mogła się okazać bliższa charakterystyka typologii „tożsamości”, czy „podłoża historyczno-kulturowego”, jego współzależności z dziedzictwem cywilizacyjnym czy kulturowym.

Na biografię rozprawy składa się znacząca ilość pozycji, w tym obcojęzycznych. Są to dokumenty, raporty, opracowania statystyczne, monografie i syntezy, artykuły naukowe i opracowania publicystyczne. Część materiałów została pozyskana w trakcie staży i pobytów studyjnych na uczelniach zagranicznych. Pewien krytycyzm budzą proporcje w doborze tekstów źródłowych i ich selekcji. Wydaje się, że to kryterium nie zostało do końca spełnione, zwłaszcza, że Habilitant deklaruje poszerzenie (?) i systematyzację wiedzy przedmiotowej oraz jej hierarchizację dla celów diagnostycznych

i praktycznych (s.8-9). Sądzę, że warto było przeprowadzić nieco bardziej wnikliwą i krytyczną kwerendę opracowań rosyjskojęzycznych (monografii, artykułów, raportów) ze względu na przedmiot badań oraz dość bogatą bazę źródłową poświęconą geopolityce, tożsamości cywilizacyjnej, etnopolityce, transformacji białoruskiej czy stosunkom białorusko-rosyjskim. Odnoszę wrażenie, że Autor niekiedy w badaniach poruszał się nieco zamkniętym, wybiórczym kręgu literatury, także polskiej. Dany stan rzeczy rzutował na jakość narracji.

Recenzowana praca liczy 332 strony, zawiera załączniki, spis tabel i wykresów. Składa się z części zatytułowanej „Wprowadzenie i metodologia przedmiotu”, czterech rozdziałów, zakończenia i bibliografii. Zakres tematyczny struktury pracy, układ treści i logika wywodu odzwierciedlają przyjętą przez Habilitanta koncepcję badawczą. Układ rozdziałów i podrozdziałów jest generalnie spójny. W strukturze pracy warto było jednak bardziej zadbać o precyzję tytułu części wprowadzającej do rozprawy; rozdziału trzeciego („Wewnętrzne i zewnętrzne konsekwencje dziedzictwa postkomunistycznego” – z podrozdziałów wynika, że o takich konsekwencjach dziedzictwa będzie traktował ten fragment pracy); także o strukturę wewnętrzną rozdziału drugiego – o czym dalej w recenzji. Praca zyskałaby, gdyby badania zawarte w poszczególnych rozdziałach wieńczyły wnioski końcowe.

Z pracy wynika, że dominuje w niej strategia badawcza zakładająca chronologiczno-problemową konstrukcję wywodu. **W rozdziale pierwszym** pt. *Białoruś i cywilizacja zachodnia* (ss 33-110) dr Artur Kozłowski stara się wyjaśnić etnogenezę i osobliwości ewolucji białoruskiej tożsamości cywilizacyjnej. W badaniach wychodzi z założenia, że położenie terenów współczesnej Białorusi na styku cywilizacji determinowało tożsamość narodową ich mieszkańców. Swoją uwagę koncentruje próbie identyfikacji i charakterystyce tych procesów, które wiązały się z przenikaniem wzorców cywilizacji europejskiej do XIX wieku.

Z badań Habilitanta wynika, że przenikanie się wzorców zachodnich na Białą Ruś następowało z różną intensywnością, zależnie od okresu historycznego czy sfery życia duchowego i materialnego. Z czasem coraz bardziej się one utrwały pełniąc fundamentalną rolę w identyfikacji cywilizacyjnej lokalnych społeczności. W swoistej wędrówce i utrwalania się wzorców europejskich w tożsamości narodowej tych społeczności szczególną rolę odegrała Rzeczypospolita Obojga Narodów odciskając m.in.

silne piętno na stylu życia i myślenia o państwie, polityce i kulturze, co ujawnił także okres porozbiorowy.

Badania zawarte w rozdziale mają walory opisowo-wyjaśniające. Podejmują problemy, których doniosłość ujawnia się chociażby na tle ożywionych, uwikłanych w politykę i nierzadko emocjonalnych sporów wokół tożsamości Białorusi, niekiedy postrzeganej metaforycznie jako „rozczepionej cywilizacyjnie” czy też „leżącej na „uskoku cywilizacyjnym”. Dr Artur Kozłowski włączając się w ten dyskurs, podejmuje polemikę z utrwalonymi w tradycji rosyjskiej poglądami o wspólnym pochodzeniu cywilizacyjnym oraz argumentami o położeniu tego państwa w strefie wpływów rosyjskich. Do debaty tej wprowadza nowe wątki. Krytycznie odnosi się do rosyjskich interpretacji tożsamości białoruskiej, wpisujących się dążenia imperialne Kremla oraz służące tym dążeniom ideologie panslawistyczne, słowianofilskie euroazjatyckie i in. Stara się uzasadnić poglądy, że a) białoruskie dziedzictwo cywilizacyjne w przeważającym okresie historycznym wiązało się z dziedzictwem cywilizacji zachodniej adaptowanej głównie w ramach kolejnych unii, a w konsekwencji wspólnej państwowości z Polską; b) rozbiory Rzeczypospolitej Obojga Narodów nie wyparły znacząco ugruntowanego dziedzictwa cywilizacyjnego; c) sowietyzacja Białorusi służyła budowie nowego ładu społeczno-politycznego, sprzecznego z wcześniej ukształtowanymi tradycjami i wartościami kulturowymi. W rezultacie dochodzi do konkluzji, że zasadnicza zmiana systemowa, jaka stała się udziałem Białorusi pod wpływem realizowanej w latach 1772-1922 polityki rosyjskiego caratu i jej wzmożona kontynuacja w okresie sowietyzacji w XX wieku nie była ani naturalna – gdyż nie stanowiła samoistnej ewolucji, ani oczywista – gdyż wciąż poddana jest oddziaływaniom atrakcyjnie kulturowo cywilizacji zachodniej (s.34). Konkluzja ta wydaje się być trafną, choć wymaga dalszych badań i weryfikacji.

Rozdział drugi rozprawy pt. *Dziedzictwo białoruskich dominium sovieticum* (ss 111-158) przybliży przebieg drugiego etapu rusyfikacji Białorusi. Rozpoczął się on wraz z upadkiem caratu i pojawieniem się na mapie politycznej Białoruskiej SRR. Wówczas władze komunistyczne – jak słusznie pisze Autor - kierując się w działalności proletariackimi ideami zachodnioeuropejskimi przyjęły odmienny od europejskiego wzorzec kształtowania ładu społeczno-politycznego. Wzorzec ten wdrażany był w republice związkowej, zaś jego pozostałości są nadal obecnie w niepodległej Białorusi. Świadczy o tym m.in. oficjalna ideologia, jak i wypowiedzi prezydenta A. Łukaszenki, że

państwo to, podobnie jak Rosja, należy do odrębnej od europejskiej cywilizacji – słowiańskiej i prawosławnej.

W rozdziale została zweryfikowana hipoteza, z której wynika, że kształtowanie tożsamości BSRR było koniunkturalne i służyło interesom Kremla, w tym zwłaszcza rusyfikacji i sowietyzacji. Białoruś po proklamowaniu niepodległości nie potrafiła zerwać z fatalnym „syndromem uzależnienia”. Rosja nadal traktuje to państwo jako obszar swojej dominacji geopolitycznej, a współczesne procesy zachodzące na Zachodzie – na co zwraca uwagę Habilitant - nie znajdują uznania i naśladownictwa wśród elit władzy na Białorusi.

Powyższą hipotezę trudno uznać za nowatorską, jej weryfikacja raczej wpisuje się i wzbogaca wiele obiegowych opinii pojawiających się w debacie nad tożsamością radzieckiej Białorusi. Uwagi budzi konstrukcja rozdziału. W Autoreferacie Habilitant podkreśla, że punktem odniesienia dla przeprowadzonej analizy były trzy podstawowe atrybuty współczesnego państwa europejskiego (warto było wskazać wprost, o jakie atrybuty chodzi), które zestawiono z rzeczywistością w państwie rządzone przez Lenina, Stalina i jego następców oraz zaznacza, że państwowość radziecka została poddana politologicznej analizie systemowej ujawniającej jej antydemokratyczność (s.5). Konstrukcja wywodu wymagała zastosowania m.in. metody komparatystycznej i systemowej, które można było lepiej wyeksponować w tej części badań. Z kolei twierdzenie o dokonanej analizie systemowej państwowości radzieckiej jest – delikatnie rzecz ujmując - przesadzone, zresztą wykracza poza zadania badawcze. Refleksję krytyczną budzi budowa narracji. Niektóre jej fragmenty zachowują walory oryginalności, ale też są takie, które cechują się powierzchownością i zawierają obiegowe oceny totalitarnego systemu radzieckiego (że był m.in. „nieoliberalny”, „nierynkowy”, „nieobywatelski”; uwagi rodzi także struktura rozdziału, którą można było dopracować, tak jak pojęcie „państwowości sowieckiej” w istocie zawiera w sobie te elementy; pojawia się też pytanie: nieoliberalna, nierynkowa i nieobywatelska czy raczej antyliberalna, antyrynkowa i antyobywatelska – na które zresztą Autor daje pozytywną odpowiedź w Autoreferacie, co można było wyeksponować w tytułach podrozdziałów) łącznie z jego dramatycznymi konsekwencjami, także cywilizacyjnymi dla narodu białoruskiego. Tego typu badania wymagają szczególnej ostrożności i dystansu (także ze względu na niebezpieczeństwa, jakie niesie europocentryzm) do obiegowych czy popularno-naukowych opinii z korzyścią dla pogłębionych studiów problemowych, wzbogacających dotychczasową wiedzę przedmiotową.

W **rozdziale trzecim** dr Artur Kozłowski bada konsekwencje dziedzictwa postkomunistycznego dla Białorusi (ss 159-232). Stara się uchwycić i wyjaśnić specyfikę transformacyjną tego państwa w warunkach rywalizacji między Wschodem a Zachodem. Z lektury tekstu m.in. wynika, że na transformacji tej silne piętno odcisnęła przeszłość radziecka. Przebiegała ona w warunkach ostrej walki o władzę między nomenklaturą postkomunistyczną a opozycją. Podmioty te preferowały odmienne wizje modelu państwowości, w których zderzały się wartości cywilizacyjne świata wschodniego i zachodniego. Przełomowym był 1994 rok kiedy to w starciu wyborczym zwyciężył A. Łukaszenko – orędownik autorytaryzmu i przeciwnik okcydentalizmu. Wybór Łukaszenki wiązał się z zejściem z drogi prozachodnich reform politycznych i gospodarczych i kursem na integrację ze wschodnim sąsiadem. Habilitant przybliżył ważniejsze cechy reżimu politycznego A. Łukaszenki, charakterystyczne – jak pisze - dla skonsolidowanego autorytaryzmu, dyktatury a nawet władzy totalnej. Słusznie wskazuje, że reżim ten legitymuje m.in. oficjalna ideologia państwowa i polityka historyczna, gloryfikująca wybiórczo wzorce radzieckie i sprzyjająca reanimacji resentymentów za państwem związkowym. Sądzę jednak, że badania te byłyby pełniejsze, gdyby Autor szerzej skorzystał z dość bogatych polskich badań nad teorią i praktyką reżimów autorytarnych (A. Antoszewski, R. Backer, A. Czajowski, M. Karwat, J. Otto i in.).

Znaczna część wywodu zawartego w rozdziale poświęcona jest implikacjom, jakie dla transformacji „białoruskiej przestrzeni cywilizacyjnej” niosą relacje z Rosją i Unią Zachodnią. Z przeprowadzonej analizy m.in. wynika, że uskuteczniana przez Kreml kontrola Białorusi jest jednym z kluczowych elementów mocarstwowej polityki Rosji, której podstawowym celem pozostaje reintegracja przestrzeni poradzieckiej. W działania reintegracyjne, odwołujące się m.in. do ideologii eurazjatyckiej, wpisuje się polityka zagraniczna A. Łukaszenki w zamian za wsparcie reżimu. Z kolei Unia Europejska - w ocenie dra Artura Kozłowskiego, którą podzielam - postrzega w Białorusi potencjalnie równoprawnego partnera, który powinien się wpisać w europejski model państwa i zabezpieczenia wolności osobistych. Służyć temu ma m.in. realizacja projektu „Partnerstwo Wschodnie” i „Europejska Polityka Sąsiedztwa”.

Rozdział ten pod względem zawartości merytorycznej jest zdecydowanie lepiej napisany od uprzedniego. Habilitant w nim wyjaśnia splot uwarunkowań implikujących wybór modelu państwowości, w którego konstrukcji przeważała opcja prorosyjska pograżając Białoruś w autorytaryzmie. Charakteryzuje podłoże tego procesu oraz analizuje

jego konsekwencje cywilizacyjne. Również opowiada na pytanie, jaką rolę odgrywa Białoruś w strategiach geopolitycznych Rosji i Unii Europejskiej. Weryfikuje pozytywnie hipotezy wskazując, że a) transformacja białoruska jest poddana silnej presji podmiotów zewnętrznych; b) Federacja Rosyjska traktuje Białoruś jako obszar swojej dominacji geopolitycznej; c) polityka Kremla jest zorientowana na uzależnienie tego państwa („liberalny imperializm”). Identyfikuje również silne i słabe strony polityki unijnej zarazem wskazując, że jest ona skierowana na promocję praw człowieka i wolności politycznych, demokratyzację systemu politycznego i integrację gospodarczą w ramach jednolitego rynku.

Uwagi krytyczne budzi budowa niektórych fragmentów narracji w rozdziale, którą można było lepiej skomponować i uporządkować. Wywód badawczy zdecydowanie zyskałby, gdyby Autor nie tyle kładł nacisk na gromadzenie faktografii co jej interpretację, unikał rozbudowanych oraz mało istotnych i pobocznych wątków z korzyścią dla zasadniczego toku rozważań, który niekiedy się rozmywa a nawet zanika. Bacząc na rok wydania rozprawy część danych statystycznych należało zaktualizować.

Rozdział ostatni zatytułowany *Perspektywy dla Białorusi* (ss 233-290) jest swoistą „klamrą” spinającą wywody zawarte w rozprawie. Autor zastanawia się w nim nad przyszłością cywilizacyjną i geopolityczną Białorusi. Punktem wyjścia rozważań jest ocena szans kontynuacji budowy autarkicznego państwa narodowego. Następnie buduje prognozy warunkowe, które układają się w potencjalne scenariusze na osi „Wschód-Zachód”.

Z analizy konkurencyjnych modeli autarkicznego państwa narodowego (natywistyczno/europejski - bliski koncepcji tradycyjnego europejskiego nacjonalizmu; liberalno/moskiewski – bazujący na języku i wartościach rosyjskich) i kreolski – nawiązujący do „trasianki” i wspierany przez reżim Łukaszenki) wynika, że podążanie przez Białoruś drogą wytyczoną przez jakikolwiek z tych modeli jest skazane na niepowodzenie. W optyce dra Artura Kozłowskiego państwowość białoruską należy budować nie na negatywnie zweryfikowanych ideach a koegzystencji konkurencyjnych projektów narodowych uwzględniających dziedzictwo historyczne i kulturowy dorobek regionów kraju (w tym poglądzie jest konsekwentny także w innych publikowanych opracowaniach - sceptycznie odnosząc się do przyszłości państwa narodowego na tle globalizacji i integracji europejskiej). Tym bardziej, że nacjonalizm w Białorusi nie jest pozytywnie postrzegany przez znaczną część społeczeństwa konstruktywnie i bez

odwołania się do wartości ponadnarodowych (eurazjatyckich czy też europejskich) nie zyska akceptacji. Habilitant waży też szanse urzeczywistnienia alternatywnych scenariuszy rozwoju cywilizacyjnego Białorusi. Wskazuje na uwarunkowania oraz czynniki endogenne i egzogenne implikujące wybór jednego z wspomnianych scenariuszy. Z wywodu badawczego wyłaniają się wnioski o walorach prognostycznych. Wskazują one m.in., że obecna kontynuacja orientacji eurazjatyckiej, będzie skutkowałą dalszym uzależnieniem Białorusi od Rosji, ze wszystkimi wynikającymi z tego faktu konsekwencjami. Alternatywą dla tego uzależnienia jest opcja zachodnia, atrakcyjna politycznie, gospodarczo i kulturowo, co znajduje swoje uzasadnienie w rozdziale. Dr Artur Kozłowski wskazuje na szanse realizacji tego modelu odwołując się m.in. do aktualnych i bardzo interesujących badań empirycznych wskazujących na orientacje geopolityczne władz i społeczeństwa białoruskiego.

Analiza narracji zawartej w rozdziale pozwala na stwierdzenie, że jest on interesujący poznawczo. Nie brakuje w nim wątków nowatorskich i polemicznych, co należy uznać za wartość dodaną. Możliwe są bowiem także inne, pośrednie scenariusze – zresztą ujawniające się w dalekim tle badań przedmiotowych - zakładające w przyszłości konwergencję lub dalszą rywalizację opcji wschodniej i zachodniej na białoruskim pograniczu cywilizacyjnym (zwłaszcza w świetle procesów geopolitycznych zachodzących w Azji, wyraźnym zwrocie Rosji, ale także niektórych państw poradzieckich do niedawna deklarujących swoją europejskość – w kierunku azjatyckim).

Słabszą stroną narracji zawartej w rozdziale jest brak utrzymania na jednakowym poziomie merytorycznym wywodów badawczych. Przykładowo, w części tekstu poświęconego białoruskiej opcji eurazjatyckiej zostały nadmiernie rozbudowane rozważania o Rosji i jej relacjach z „bliską zagranicą”. Nie mają one bezpośredniego odniesienia do zasadniczego przedmiotu badań – warto było się skupić wprost na temacie, gdyż tego rodzaju „przeskoki i powroty tematyczne” dekomponują, osłabiają logikę wywodu naukowego, narażają na nadmierne uogólnienia i nieścisłości (przykładowo, niezbyt jest dla mnie zrozumiałe ostatni akapit na s. 255: rejon czy region Azji Centralnej; czy Irak oraz Afganistan leżą w tym regionie?).

W „**Zakończeniu**” Autor prezentuje najważniejsze wnioski wynikające z badań zawartych w rozprawie (ss 291-298).

Z analizy rozprawy wynika, że dr Artur Kozłowski w znacznym stopniu zrealizował podstawowe cele i zadania badawcze, w tym zweryfikował hipotezy

szczegółowe (por. ss 10-11 i 295-298). Dowiódł m.in., że Białoruś znajduje się na przestrzeni konfliktowego nakładania się przeciwstawnych interesów głównych podmiotów geopolitycznych, zaś dominująca pozycja Rosji nie ogranicza możliwości otwartej współpracy z Unią Europejską. Pogląd ten jest bliski niektórym kręgom intelektualistów na Białorusi. E. Kaczurowski – znany naukowiec i w przeszłości działacz państwowy, idzie nawet dalej w swoich poglądach twierdząc, że choć Białoruś jest zakładnikiem rywalizacji unijno-rosyjskiej, to w strategicznej perspektywie europejski wybór nie budzi wątpliwości ze względu na fundamentalne wyzwania stojące przed tym państwem; wyraża także przekonanie, że członkostwo Białorusi w Unii Europejskiej nie jest wykluczone (więcej na ten temat: *Bielarus. Integracionnyje izmierienije*, Mińsk 2008, s. 403 i nast.).

Habilitant sformułował także ryzykowną - już cytowaną – hipotezę główną, na rzecz której przytoczył wiele argumentów badając historię i współczesność pogranicza cywilizacyjnego oraz układ sił geopolitycznych. Ową odwagę badawczą należy docenić. Podobnie jak otwartość na dyskusję, czemu daje wyraz pisząc m.in., że „wnioski wypływające z analizy nie są jednoznaczne” (s.32). Tym bardziej, że weryfikacja hipotezy głównej w świetle trudno przewidywalnej dynamiki zmian cywilizacyjno-geopolitycznych oraz stanu obecnego zaplecza eksplanacyjno-prognostycznego jeszcze długo pozostanie polemiczna (nie oznacza to, że Habilitant w pełni spożytkował to zaplecze w badaniach). Sądzę, że pewne inspiracje w danym zakresie m.in. tkwią w „debacie cywilizacyjnej” od lat prowadzonej w państwach poradzieckich, czy rozwijanym na gruncie polskim podejściu cywilizacyjnym do badań nad przemianami politycznymi układającymi się w trójkąt problemowy: „transformacja-tradycja-modernizacja”(A. Chodubski, T. Bodio i in.).

Wywód zawarty w rozprawie oprócz zalet, które starałem się wyeksplikować, cechuje się także pewnymi słabościami. Niektóre z nich zostały już zasygnalizowane. Z innych ważniejszych ogólnych uwag na pierwszy plan wysuwa się redakcja merytoryczna i językowa pracy. Należało bardziej zadbać o kondensację wywodów badawczych, ich ściślejszy związek z tematyką podrozdziałów, unikać wątków rozmywających zasadniczy tok wyводу i jego precyzję. Można było udoskonalić język i styl narracji w niektórych fragmentach pracy, przynajmniej na tym poziomie, jak zostało zredagowane wprowadzenie wraz zakończeniem oraz tekst na okładce pracy. Warto było także zwrócić uwagę na „ekonomię słów”, optymalizować dobór terminologii, eliminować niekiedy pojawiający się język potoczny z korzyścią dla języka nauki. Przykładowo, słowo

„sowiecki” czy „postsowiecki” jest stosowane w różnych odniesieniach i kontekstach („Związek Sowiecki, „Sowiet”, „państwo sowieckie”, „władze sowieckie”, „społeczeństwo sowieckie”, sowiecka Białoruś” itp.). Przy tym ujawnia się tu pewna niekonsekwencja, gdyż w tekście, niekiedy nawet w tych samych zdaniach występują również prawidłowe skróty nazw własnych jak ZSRR, BSRR, czy terminy typu „państwowość radziecka” itp. Należało więc bardziej zadbać o ujednoczenie pisowni i precyzyjne stosowanie nazw własnych. Hybrydowa zbitka typu „Związek Sowiecki” (słowo polskie i obce) ma negatywne konotacje – czego należy unikać w badaniach naukowych. Tym bardziej, że „termin „sowietyzacja” jest powszechnie wykorzystywany (choć nie tylko) dla określenia tej polityki, jaką prowadziła Moskwa wobec republik w czasach ZSRR (rusyfikacji, kolektywizacji itp.). W pracy niekiedy zdarzają się inne drobne uchybienia (np. literówki: s. 57; 257; 261; 263; bł ort. na str. 247 – Polska z małej litery i in.).

Analiza silnych i słabszych stron dysertacji dra Artura Kozłowskiego wskazuje, że jej ocena jest problematyczna. Przeważają jednak argumenty za stwierdzeniem, że podstawowe zadania projektu naukowego zostały osiągnięte. Habilitant dążąc do oryginalnego rozwiązania problemu badawczego rozprawy a) opisuje i systematyzuje wiedzę w mało rozpoznanym obszarze badań; b) wyjaśnia uwarunkowania i specyfikę procesów geopolitycznych na białoruskiej przestrzeni cywilizacyjnej oraz rolę wzorców zachodnich w tych procesach; c) wskazuje na potencjalne skutki rywalizacji Zachodu i Wschodu na pograniczu cywilizacyjnym Białorusi i szanse włączenia tego państwa przestrzeń Unii Europejskiej.

Rozprawę należy uznać za wartościową m.in. ze względu na tematykę i deficyt opracowań z tego obszaru naukowego. Prezentuje komplementarne badania nad białoruską przestrzenią cywilizacyjną i jej przemianami geopolitycznymi. Również należy docenić oryginalność dzieła ujawniającą się w zdefiniowaniu tej przestrzeni i wyjaśnieniu implikacji, jakie ona niesie dla geopolityki państwa położonego między Rosją a Unią Europejską. W organizacji warsztatu badawczego – mimo sygnalizowanych słabości – ujawniają się zdolności transgresyjne Habilitanta przejawiające się m.in. w wygenerowaniu oryginalnej hipotezy, konceptu metodologicznego i wniosków końcowych. Praca łączy walory poznawcze z praktycznymi – zawarte w niej elementy diagnozy i prognozy mogą stanowić wsparcie dla stosownych instytucji w kreacji i

realizacji polityki na kierunku białoruskim. Co także ważne, rozważania zawarte w książce wnoszą nowe wątki do debaty europejskiej nad wschodnim wektorem geopolityki.

Dr Artur Kozłowski legitymuje się także innymi osiągnięciami naukowymi. Od czasu obrony rozprawy doktorskiej do złożenia habilitacji opublikował dodatkowo dwie monografie. Są to prace: *Rosja wyparta z Europy. Geopolityka granicy pokoju brzeskiego 1918 r.* (rozprawa doktorska, Toruń 2000, ss 259) oraz *Belarusian Prospects of Euro-integration* (STS Science Centre, Londyn 2016, ss 253), która nawiązuje do treści rozprawy habilitacyjnej i innych publikowanych tekstów (zob. s.12). Jest autorem lub współautorem 28 publikacji naukowych, w tym artykułów w czasopismach, 2 rozdziałów w książkach i recenzji. Również współredaktorem naukowym dwóch prac zbiorowych poświęconych polityczno-ekonomicznym wyzwaniom współczesnego ładu globalnego (Warszawa 2009) oraz wewnętrznym i międzynarodowym uwarunkowaniom bezpieczeństwa w Polsce (Warszawa 2014). Znaczna część opracowań ukazała się w języku angielskim (12 artykułów, 1 rozdział), co wraz z monografią obcojęzyczną świadczy o znaczącej internacjonalizacji dorobku naukowego. Dwie z publikacji (*Belarus 1991-2011: Triumph or Tragedy? An Assessment; A Distant Mirror: Poland between the Visegrad Group and the Eastern Alliance*) ukazały się w czasopismach będących na liście European Reference Index from the Humanities (ERIH). Publikacje Habilitanta są cytowane w literaturze naukowej.

Z analizy dorobku dra Artura Kozłowskiego wynika, że układa się on w swoistą triadę problemową: „cywilizacja-globalizacja-geopolityka”. W jej ramach dają się wyodrębnić trzy obszary aktywności badawczej. Pierwszy obejmuje procesy implikujące kształt ładu międzynarodowego w Europie Środkowo-Wschodniej. Wiodącymi w tym obszarze są badania nad podłożem historyczno-kulturowym procesów cywilizacyjnych w regionie, także nad tożsamością narodową i bezpieczeństwem. Wyróżniają się tu m.in. interesujące, dobre warsztatowo i oparte na wyselekcjonowanej bazie źródłowej opracowania poświęcone delimitacji granic (Białoruś, Polska, Rosja) czy geopolityce porozbiorowej ziem polskich. Uwagę zwracają m.in. sformułowane w opracowaniu pt. *Geo polityczne podłoże zachodniej granicy Federacji Rosyjskiej* (Atheneum 2001) wnioski z przeprowadzonych badań nad delimitacją granic. Pierwszy wskazuje, że istniejący układ granic może sprzyjać uzależnieniu przez Rosję tzw. bliskiej zagranicy, drugi – że polityczne, gospodarcze a nawet militarne naciski Kremla na sąsiednie państwa nie wpłyną na zmianę granic utrwalonych w świadomości społecznej, Obecna

rzeczywistość pozytywnie weryfikuje pierwszy wniosek, zaś kontrowersyjnie drugi - w świetle konfliktu rosyjsko-białoruskiego i aneksji Krymu.

W drugim obszarze mieszczą się zagadnienia szeroko rozumianej instytucjonalizacji i demokratyzacji życia społeczno-politycznego w regionie. Traktują one o transformacji systemów politycznych m.in. Białorusi i Ukrainy, barierach ich demokratyzacji, także o etnopolityce i ewolucji modelu państwa europejskiego. Interesujące poznawczo są m.in. badania nad trzecim etapem globalizacji (od 1950 r.) i przeobrażeniami tożsamości państw europejskich, które podlegają procesom decentralizacji na rzecz struktur ponadnarodowych.

Ostatni obszar aktywności naukowej wyznaczają badania nad globalizacją, integracją i konsekwencjami społeczno-politycznymi oraz gospodarczymi i finansowymi tych procesów. W opracowaniach z tego obszaru znaczącą pozycję zajmuje oryginalna analiza współzależności między alterliberalizmem i globalizacją, powiązań tych procesów z polityką oraz gospodarką.

Wspólnym mianownikiem wskazanych obszarów badań jest problematyka cywilizacyjno-geopolityczna rozpatrywana w wielorakich kontekstach i odniesieniach. Zdecydowana część tego dorobku wprost mieści się w zakresie tożsamościowych nauk o polityce. Publikacje te cechuje znajomość podejmowanej problematyki, znaczna ich część zawiera interesujące poznawczo wywody wzbogacające badania przedmiotowe. W dorobku tym są również publikacje pryncypialne o charakterze opisowym, niekiedy są w nich aplikowane elementy wcześniejszych ustaleń badawczych, które znajdują swoje rozwinięcie. Niektóre z opracowań były prezentowane na konferencjach naukowych.

Z biografii naukowej dra Artura Kozłowskiego wynika, że legitymuje się wykształceniem i doświadczeniem wskazującym na przygotowanie do realizacji zadań badawczych i dydaktyczno-organizacyjnych. W 1997 roku ukończył z wynikiem bardzo dobrym studia na Katedrze Nauki o Cywilizacji Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Gdańskiego. Trzy lata później obronił pracę magisterską na macierzystym Uniwersytecie. Legitymuje się także dyplomem ukończenia w 1999 roku studiów podyplomowych na Politechnice Gdańskiej w zakresie Treningu Kadry Kierowniczo-Menadżerskiej oraz dyplomem ukończenia w 2003 roku studiów podyplomowych na Akademii Ekonomicznej w Poznaniu w zakresie Master of Business of Administration z wynikiem bardzo dobrym. Edukację tę uzupełniają liczne certyfikaty udziału

w szkoleniach z zakresu doskonalenia kompetencji dydaktycznych na wyższych uczelniach, technik negocjacyjnych czy zarządzania projektami.

W 2001 roku został zatrudniony jako wykładowca w Wyższej Szkole Dziennikarstwa im. M. Wańkowicza w Warszawie; w latach 2003-2007 kontynuował pracę w Wyższej Szkole Komunikacji Społecznej w Gdyni, a w latach 2006-2008 pracował także na drugim etacie w Wyższej Szkole Zarządzania w Kwidzynie. Od 2007 roku pracuje w Wyższej Szkole Bankowej w Gdańsku. W uczelni początkowo pełnił funkcje prodziekana Wydziału Ekonomii i Zarządzania, od 2010 roku jest dziekanem Wydziału i kierownikiem Katedry Stosunków Międzynarodowych. Pełni także dodatkowe funkcje w Uczelni, w tym pełnomocnika Rektora ds. współpracy zagranicznej, koordynatora programu Erasmus. W okresie pracy zawodowej przebywał na stażu w Uniwersytecie Columbia w Nowym Jorku, także odbył wizytę studyjną na Białorusi. Dane te świadczą o internacjonalizacji działalności naukowo-badawczej i organizacyjnej Habilitanta.

Dr Artur Kozłowski legitymuje się znaczącymi osiągnięciami dydaktycznym. Od początku kariery zawodowej prowadzi zajęcia ze studentami. Są to seminaria i wykłady i ćwiczenia na studiach I i II stopnia oraz studiach podyplomowych. W dydaktyce z powodzeniem wykorzystuje badania własne. Jest autorem programów nauczania kilku przedmiotów (w tym anglojęzycznych) wykładanych na stosunkach międzynarodowych w Wyższej Szkole Bankowej. Jest promotorem prac magisterskich i licencjackich, opiekuje się kołem naukowym. Na wyróżnienie zasługuje zwłaszcza międzynarodowa aktywność dydaktyczna. Prowadził wykłady i warsztaty dla studentów m.in. na uczelniach Finlandii, Francji, Portugalii, Turcji, Słowacji. Był również koordynatorem programów międzynarodowej współpracy akademicko-dydaktycznej, organizował letnią szkołę i warsztaty dla studentów z Białorusi.

Uczestniczył w 17 konferencjach naukowych, w tym w 8 organizowanych poza granicami kraju (Grecja, Słowacja, Szwajcaria, Singapur, Stany Zjednoczone i in.). Na konferencjach tych wygłaszał referaty o tematyce wiążącej się głównie z badaniami własnymi. Był członkiem komitetu organizacyjnego dwóch konferencji (Ekonomiczne i polityczne wyzwania współczesnego świata, Krynica Morska 2009; Wyzwania bezpieczeństwa w XXI wieku, Gdańsk 2016).

Docenić należy udział dra Artura Kozłowskiego w projektach naukowych. W latach 2008-2012 był koordynatorem projektu „Pomorski Port Edukacji i Praktyki” - finansowanego z Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki; w latach 2010-2015 - projektu „Ekonomia sukcesu” – który był analogicznie finansowany; w 2015 roku został ekspertem w projekcie międzynarodowym „Innowacyjne działania w celu zaspokojenia potrzeb szkolnictwa wyższego w XXI wieku” – finansowanym ze środków unijnych przez Uniwersytet w Bańskiej Bystrzycy (Słowacja). W latach 2014-2015 był kierownikiem projektu „Eurointegracyjne perspektywy Białorusi” – finansowanego z grantu uzyskanego w macierzystej uczelni, program badawczy jest kontynuowany w bieżącym roku akademickim.

Ważnym elementem działalności naukowo-organizacyjnej Habilitanta jest udział w pracach zespołów redakcyjnych pism naukowych. W latach 2009-2013 był członkiem rady naukowej pisma *Przegląd Geopolityczny*, od 2015 roku jest członkiem rady naukowej pisma *Public Governace. Administration and Finances Law Reviw*, wydawanego na Węgrzech. Legitymuje się członkostwem Towarzystwa Naukowego Organizacji i Zarządzania a także organizacji międzynarodowych.

Wykazywał zaangażowanie w popularyzację wiedzy o polityce, społeczeństwie i gospodarce. Był m.in. członkiem Kapituły Nagrody Towarzystwa Edukacji Bankowej, uczestniczył w konferencjach i seminariach organizowanych w lokalnych ośrodkach, wspierał projekty promujące inkubatory przedsiębiorczości.

Na podstawie oceny dysertacji i pozostałego dorobku naukowego uważam, że dr Artur Kozłowski wniósł wkład w rozwój nauk o polityce ze szczególnym uwzględnieniem ich problematyki cywilizacyjnej i geopolitycznej. Habilitant legitymuje się także znaczącymi osiągnięciami w życiu naukowym, w tym w sferze dydaktyki, działalności organizacyjnej na rzecz środowiska naukowego, kontaktów międzynarodowych i popularyzacji wiedzy o polityce.

Biorąc powyższe pod uwagę, stwierdzam, że dysertacja habilitacyjna oraz pozostały dorobek naukowy i dydaktyczno-organizacyjny kwalifikują dra Artura Kozłowskiego do dalszych etapów postępowania kwalifikacyjnego, zgodnie z przepisami Ustawy z 14 marca 2003 roku (z późniejszymi zmianami) o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki.

